

Daucallium⁺

Maart 2014

KNNV
Afdeling
Leiden e.o.

**Monitoren en inventarisaties van vissen,
planten, paddenstoelen en andere organismen**

Van de voorzitter

Beste KNNV-ers,

Met veel plezier kondig ik weer een nieuwe Daucallium+ aan. Hoewel er nog altijd geen invulling voor de vacature in de redactie gevonden, mag dit nummer een nadrukkelijke uitnodiging zijn om je aan te melden als redactielid. Dat kan rechtstreeks bij Jan Westgeest. Je wilt toch meegewerkt hebben aan de totstandkoming van zo'n mooi blad?

Ook in 2013 zijn er weer volop delen van de natuur in en om Leiden door de leden van onze KNNV-afdeling, bestudeerd en geïnventariseerd. Het resultaat is in deze Daucallium+ te lezen.

Aan bod komen o.a. planten, paddenstoelen en deze keer ook vissen.

En als ik het aardige en boeiende van de inventarisaties van vorig jaar zie, roept dat direct weer de vraag naar meer op. Dus verzoek ik meteen alle leden van de afdeling ook in 2014 hun waarnemingen weer vast te leggen. Dan kunnen we volgend jaar weer een inhoud-rijke Daucallium+ publiceren.

Meld uw interessante vondsten bovendien bij waarneming.nl of telmee.nl. Want ook de beheerders van natuurgebieden en landelijke organisaties die natuurgegevens verzamelen, willen graag weten wat er komt, groeit en leeft in hun gebieden.

Veel plezier bij uw onderzoek naar en in de natuur in en om Leiden en voor nu veel leesplezier in de Daucallium+.

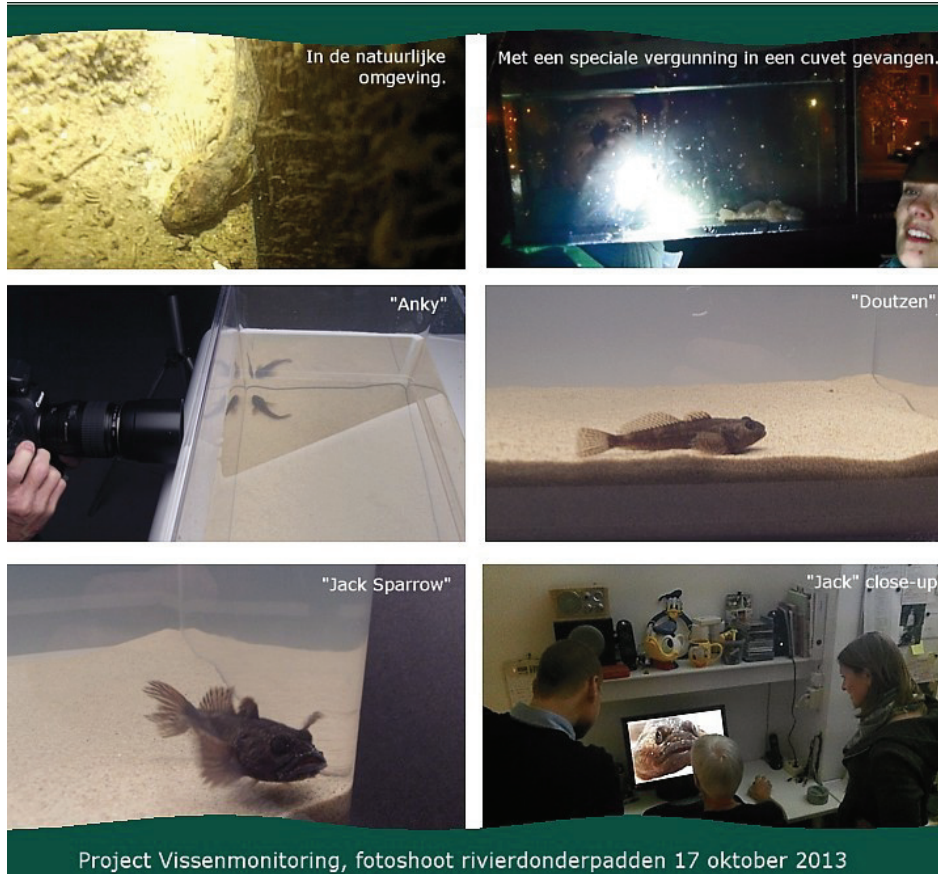
Corrie van Kralingen-Kroon

Illustraties van boven naar beneden:
zaaddoos Kievitsbloem en Moeraswespenorchis
(foto's: Koen van Zoest)
Gewone veldsla en Basterdamarant: stengeltje uit bloeiwijze met bloemkluwens
(foto's: Karel Brussee)

Inhoudsopgave

Corrie van Kralingen, Van de voorzitter: binnenzijde voorblad	
Redactie, Begrippenlijst	2
Koen van Zoest e.a.: Monitoren van planten in Berkheide, 2013	3
Jan Westgeest e.a.: Waarnemingen Biodiversiteitsdag, Meijndel	9
Maya de Veer: Inventariseren stadshok De Merenwijk Leiden	11
Karel Brussee: Inventariseren vaatplanten in Leiden / Leiderdorp	11
Sjef van Beek: Planteninventarisatie in Leiderdorp, Binnenhof e.o., 2013	13
Sjef van Beek: Planteninventarisatie in het Zuiderpark, Den Haag, 2013	14
Hans Adema: Inventarisatie paddenstoelen tijdens excursies in 2013	15
Wim Vlasveld: Provinciale Staten en de ecologische hoofdstructuur	17
Aaf Verkade: Vissenmonitoring in Havenwijk-Zuid, Leiden	18
Walter van der Meer: Eikhazen op Landgoed Endegeest 4	22
Redactie: Aanwijzingen voor auteurs: binnenzijde achterblad	

van de EHS toe, zoals in de omgeving van Delft en Pijnacker. Toen daarna het nieuwe kabinet vond dat de EHS onverkort moest worden uitgevoerd, kwam er enige beweging in het provinciale beleid. Toen ontstond het idee van planologische reservering, d.w.z. de eventuele latere realisatie van de gehele EHS, wanneer daar in de toekomst geld voor is. Planologische reservering betekent echter dat daarbij aanwijzingen worden gegeven waardoor de geschiktheid van het gebied intact blijft. Dat heet planologie. Nu, zover gaat de bereidheid van GS niet, want de groei van de agrarische ontwikkeling in deze gebieden moet volgens GS onverminderd door kunnen gaan. De gemeenten mogen hun bestemmings- en beheersplannen verruimen om deze groei mogelijk te maken. Het is ook een uitnodiging voor autonome groei. De planologische reservering stelt dus in feite niets voor. Natuur en landschap hebben het nakijken. Wij stellen voor om de herijking niet door te laten gaan of tenminste uit te stellen. Er wordt namelijk gewerkt aan een nieuw natuurnetwerk voor Nederland. Waar dat komt te liggen is nog niet geheel zeker, maar zeker ook in een deel van het nu voorgenomen geschrapte deel van de EHS. Wat heeft het dan voor zin om nu te gaan schrappen? Dat is jojo-beleid.

Uit het nog enige tijd behouden van de EHS-status vloeit toch geen bloed? De status-quo blijft dan tenminste nog even gehandhaafd. De provincie stelt in de Structuurvisie, dat men internationale natuurwaarden wil beschermen. Welnu, in die 3000 ha te schrappen natuur bevinden zich internationale natuurwaarden, zoals de weidevogels en strikt beschermde habitatsoorten; juist ook in die 3000 ha. Het kan niet zo zijn dat de provincie zich daarvan niet bewust is, dus strooit zij zand in de ogen. Gelukkig zijn er nog wachters op Sions muren, zoals de KNNV, die deze ergste miskleunen hebben opgemerkt en die dit graag aan u doorgeven. En daarmee is een tweede reden gegeven om de herijking grotendeels niet door te laten gaan of tenminste te parkeren tot het natuurnetwerk van de grond is gekomen.”
Tot zover Henk van der Weijden.

Naschrift. Dit alles heeft niet mogen baten. Op 11 december werd de herijking een onherroepelijk feit. Er blijft voor ons nu niet veel anders over dan een klacht in te dienen bij het Europese Hof.” Intussen zijn wij doende met de voorbereiding van het indienen van een dergelijke klacht. Nieuwe ontwikkelingen worden t.z.t. gepubliceerd.

Vissenmonitoring in Havenwijk-Zuid, Leiden

Aaf Verkade, KNNV afdeling Leiden e.o. (info@onderwaterinleiden.nl), februari 2014

Aanleiding en doel

In 2011 ben ik begonnen met het inventariseren van de flora en fauna in de grachten van Havenwijk-Zuid. Sinds 2013 gebeurt dit onder de naam 'Project Vissenmonitoring' vanuit de KNNV afdeling Leiden. Nagestreefd wordt de waarnemingen op een zo wetenschappelijk mogelijke basis te doen en de uitkomsten ook bruikbaar te doen zijn voor instanties die zich met het grachtenwater bezig houden (zoals de gemeente Leiden en de hengelaarsbond). Het belangrijkste projectdoel is het in kaart brengen van de soorten vissen en hun habitatgebruik. Verder wordt specifiek gezocht naar beschermde soorten zoals de rivierdonderpad en de paling. Ook onderzoek ik in hoeverre de wijk een 'kraamkamerfunctie' heeft en zo ja, voor hoeveel vissoorten. Enthousiaste wijkgenoten en instanties helpen hierbij. Tijdens de bespreking van de nota Dierenwelzijn heeft de gemeente Leiden besloten om het gebied waarin het Project Vissenmonitoring plaatsvindt, de komende jaren tot 'visreservaat' te bestempelen. Dit biedt een wettelijke basis om op te treden bij eventuele bedreiging van de 'onderzoeksubjecten' (vnl. waterdieren) en/of hun habitat en bij excessen (zoals verstoring en/of vervuiling). In eerste instantie wordt er drie jaar lang gemonitord: van 2013 t/m 2015. De mogelijkheid bestaat echter dat er na die drie jaar nog niet voldoende gegevens zijn

verzameld om trends aan te kunnen geven of advies uit te brengen aan de instanties. Dan kan het project in overleg met o.a. de gemeente en de Hengelaarsbond voor Leiden met nog eens twee jaar verlengd worden (einddatum in 2017).

Het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt in het Noordoosten van Leiden, ingesloten tussen de vier grote wateren: Haven, Zijlsingel, Nieuwe Rijn en Herengracht.

Het gebied bestaat uit een zevental grachtjes, waarvan vele doodlopend zijn voor de gemiddelde pleziervaarmer. Dat leidt tot weinig beschadiging en verstoring van de onderwaterflora en -fauna door motorboten. Een gevolg is dat o.a. de Gele plomp uitbundig aanwezig is. Deze waterplant (met zowel onder als boven water bladeren) biedt de vissen en andere waterdieren schuilplaatsen, jachtterrein, paaigeheden en beschutting om op te groeien.

Ten behoeve van de verwerking van de inventarisatiegegevens is het gebied verdeeld in twintig trajecten die elk een apart nummer hebben gekregen om telrondes en waarnemingen gemakkelijk te kunnen inden en turven.

Leren identificeren

Voor het identificeren van de soorten waterdieren in het gebied werden de volgende informatiebronnen gebruikt:

W.A.M. van Emmerik & H.W. de Nie, 2006. De zoetwatervissen van Nederland, ecologisch bekeken. Sportvisserij Nederland, Bilthoven. Veldgids Overzicht van de Nederlandse zoetwatervissen, Sportvisserij Nederland, Bilthoven.

F. Spikmans & J. Kranenbarg, 2012, 2e herziene druk met nieuwe exoten. Herkenning zoetwatervissen. Stichting Ravon, Nijmegen.

*Rivierdonderpad 1, 'Jack Sparrow',
lengte: ca. 7,5 cm.*

Samen met wijkgenote Renée Vegt heb ik in 2012 een training in zaklampvissen gevolgd via de stichting Ravon, waarbij de nadruk lag op de rivierdonderpad.

Voorts hebben we veelvuldig contact met sportvissers, die geduldig en gepassioneerd hun vissenkennis met ons delen. Bovendien helpen instanties en specialisten van Sportvisserij Nederland, Naturalis, Stichting Ravon, Kenniscentrum Eis en bureau Stadsnatuur Rotterdam me bij het determineren van lastig te identificeren (vooral kleinere) of exotische specimina die ik op foto of film vastleg.

Werkwijze en inspanning monitoring

Het moment van monitoren is van tevoren niet goed in te plannen omdat dit afhankelijk is van o.a. de wind, regen en het doorzicht van het grachtenwater.

De monitoringsrondes zijn in 2013 op drie manieren uitgevoerd:

Overdag wandelend langs de kant (23 keer)
's Avonds wandelend langs de kant (met zaklampen, 39 keer)

Overdag snorkelend (met speciale toestemming van de gemeente, 27 keer).

Deelname aan de telrondes verliep in het algemeen op spontane basis, met een maximum van zeven deelnemers. De duur varieerde van ca 30 minuten tot ruim drie uur per telronde.

In totaal hebben in 2013 ca. 40 verschillende personen meegewerkt aan de tellingen. Iets meer dan een derde hiervan was jeugd onder de 18 jaar. Bijna de helft van de deelnemers heeft vaker dan drie keer helpen meezoeken en -tellen.

Bemonstering van de trajecten

Er zijn grote verschillen in het aantal keren dat de afzonderlijke trajecten zijn gelopen. Sommige trajecten zijn veel minder vaak, andere juist erg intensief gemonitord.

Enkele redenen hiervoor zijn:

Verwachte troebelheid van een traject (weinig / geen kans op waarnemingen; o.a. trajecten 8c, 8d, 11a, 11b).

De voorspelbaarheid van succes (d.w.z. veel soorten en aantallen dieren) met nieuwe enthousiastelingen (trajecten 4 a t/m d zijn daarvoor vnl. 's avonds veelvuldig bemonsterd).

De aanwezigheid van meer dan gemiddeld bootverkeer (dat behalve troebelheid ook gevaar op kan leveren bij het snorkelend monitoren (vnl. trajecten 8 en 7).

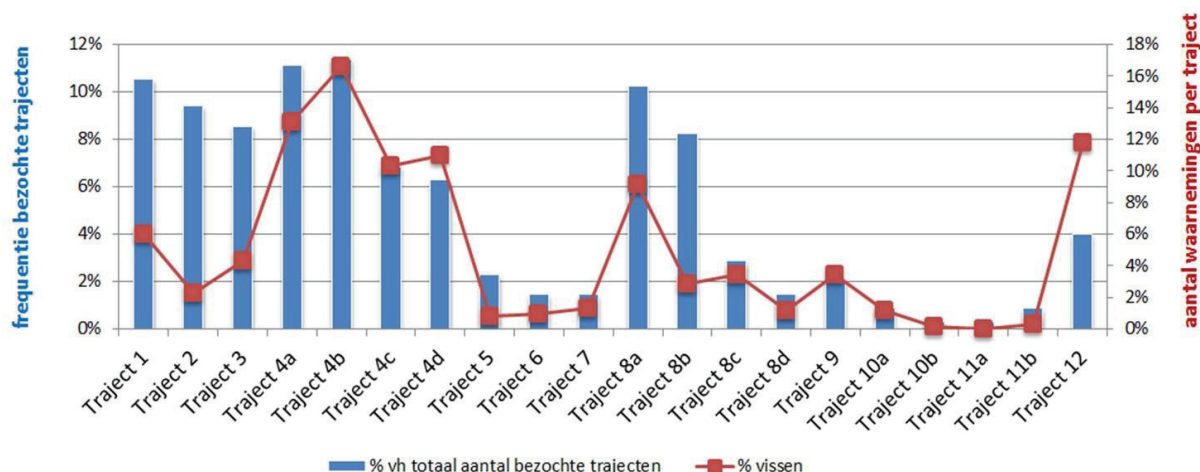
De (in de zomer uitbundig) aanwezigheid van Gele plomp in diverse trajecten (deze biedt schuilplaatsen en verkleint de kans op het van bovenaf spotten van vissen. Ook had de dichte onderwatervegetatie negatieve invloed op het snorkelend monitoren: ik bleef erin vastzitten en maakte m.n. de grotere vissen aan het schrikken wanneer ik me probeerde los te wurmen. Dit belette soms het goed doorzoeken van het hele traject.

De slechte bereikbaarheid van / onbekendheid met de 'besnorkelbaarheid' van het traject (10b en 11a resp 10a en 11b).

Mogelijk belemmerende extra factoren op het aantal *waarnemingen van vissen* per traject zijn verder:

Bouwwerkzaamheden met pontons in en containers over de gracht (trajecten 3 en 6, november 2012 t/m september 2013). Deze zorgden voor extra geluidsoverlast (dat zich ook door het water voortplant) en extra schaduw (leidend tot minder plantgroei op de bodem). Het bij de bouwwerkzaamheden behorende zwaar werk-

Tabel 1. Het aantal bezoeken per traject en het bijbehorende getelde aantal vissen (beide in percentages van het totaal)

verkeer veroorzaakte ook andere trillingen dan geluid in het water. Dat laatste gebeurde minstens wekelijks (en bij vlogen dagelijks). In de zomer van 2013 stond er ook geregeld een stampende compressor op de hoek van trajecten 3 en 6.

Kademuurvernieuwing m.b.v. hogedruksputten, een compressor in de boot en automatische steenbeitels (oktober 2012 t/m september 2013; zeer regelmatig op werkdagen van 07:00-16:00u in de trajecten 4 en 8).

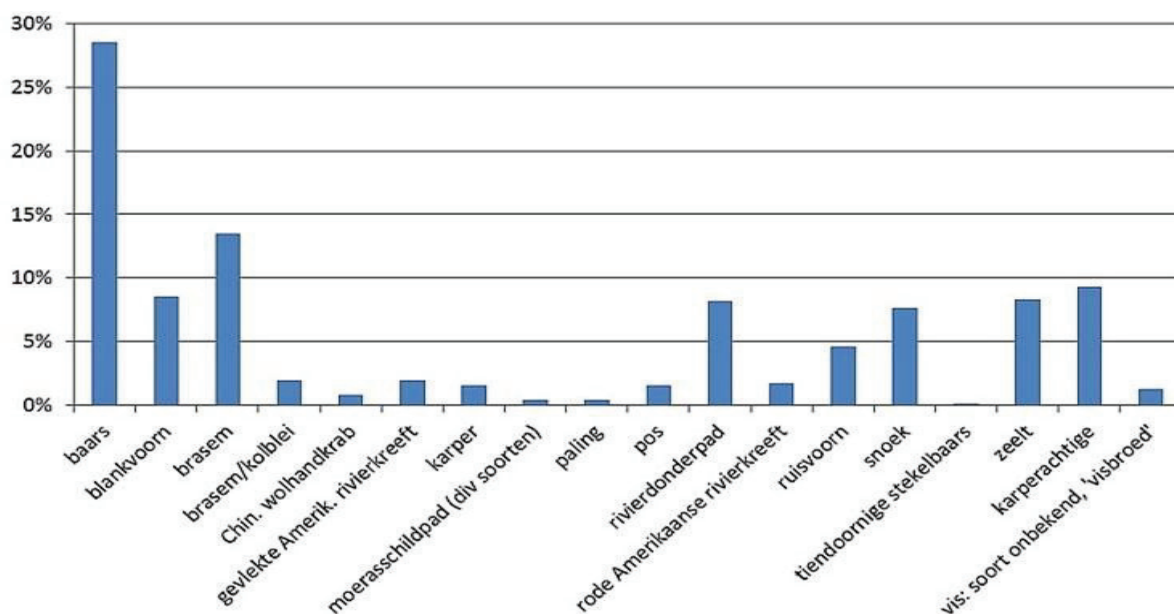
Gebruikte hulpmiddelen bij monitoren
Schepnet, cuvet, emmer en aquarium (incl. schepnetvergunning en ontheffing flora- en faunawet).

Foto toestel en filmcamera (incl. fotostudio en een professionele fotograaf, Picture Partners).

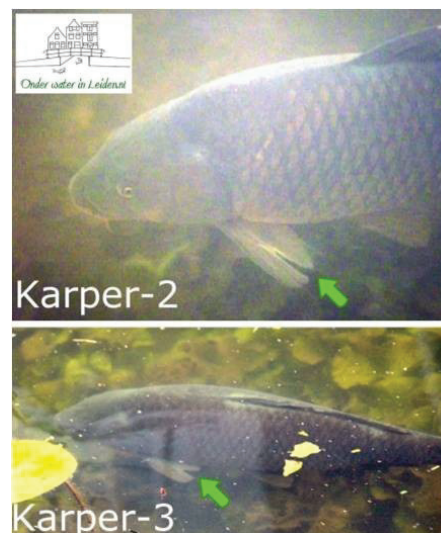
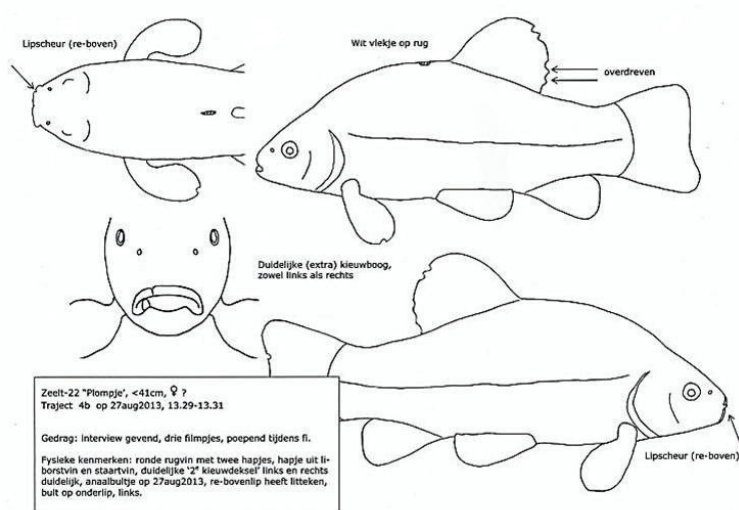
**Resultaten:
aantal soorten**

Er zijn in 2013 in totaal zestien soorten waterdieren aangetroffen. Dit is inclusief exoten. Twee beschermde soorten zijn de paling (in twee trajecten) en de rivierdonderpad (in drie trajecten). De exotische kreeften en krabben werden door het hele gebied aangetroffen; in ca. zes van de twintig trajecten. Van de Rivierdonderpad zijn veel waarnemingen geweest: er werd iedere maand specifiek naar ze gezocht in traject 12 i.h.k.v. een onderzoek dat we voor de Stichting Ravon en het CBS uitvoerden.

Tabel 2. Aantallen van in 2013 waargenomen soorten (levende en dode exemplaren). Noot; een school wordt als '1' geteld. Het totaal aantal waarnemingen is 785.

© Project Vissenmonitoring 2013. Aan deze gegevens kunnen geen rechten worden ontleend. Typfouten voorbehouden.

Individueel herkenbare vissen: het Smoelenboek

Om te onderzoeken welke dieren van welke trajecten gebruik maken en om dit zo mogelijk tot op individueel niveau te specificeren, is er dit jaar verder gewerkt aan het zgn. Smoelenboek. Met deze database was ik al in 2011 gestart.

Van de grote vissen (Snoek, Karper, Brasem en Zeelt) zijn in 2013 van ruim zestig dieren de individuele kenmerken uitgetekend. Van de rivierdonderpad zijn er drie individuen bekend (gefotografeerd en uitgetekend) op 'micro-niveau'.

Er worden - bij voldoende waarneembare afwijkingen - van elke vis van de laterale, dorsale en zo mogelijk frontale zijde schetsen gemaakt. Er wordt gewerkt vanaf foto's, vanuit filmbeelden en a.d.h.v. aantekeningen op de telformulieren.

Aangegeven wordt o.a. op welke datum, welk tijdstip, in welk traject en evt. met welk ander dier het individu gespot werd. Ook worden gedragskenmerken genoteerd (bv. "gemakkelijk benaderbaar door snorkelaar"). Dankzij deze individuele kenmerken kan ook met enige zekerheid bepaald worden of een dier een bepaald eigen territorium heeft (of lijkt te hebben). Dit lijkt vooral op te gaan voor Snoeken en Rivierdonderpadden.

Flora

De groei van Gele plomp (de meest voorkomende waterplant in de trajecten) is in 2013 bijgehouden op speciale telformulieren, maar een uitwerking daarvan is nog niet gereed.

Ook is het aantal soorten onderwaterplanten nog niet specifiek vastgesteld.

De volgende plantensoorten zijn waarschijnlijk (geschat a.d.h.v. diverse determinatiekaarten van o.a. Sportvisserij Nederland) minimaal aanwezig in het onderzoeksgebied: Gele plomp, Waterlelie, Kruiskruid, Hoornblad, Waterpest, Kranswier (soort nog nader te determineren).

o.a. Ron Mes en Uka Dijkstra hebben aangeboden te helpen bij het determineren van de waterplanten in 2014. Dan zullen ook met terugwerkende kracht (via foto's en filmpjes) de soorten waterplanten per traject, aanwezig in 2013, uitgewerkt gaan worden.

Overige vermeldenswaardige waarnemingen

Er is in 2013 voor het kleine gebied een onnatuurlijk groot aantal dode (grote) Snoeken gevonden; twee in het monitoringsgebied plus één er net buiten en verder zijn er nog drie gemeld door hengelaars; in totaal dus 6. Een oorzaak is niet aan te geven, maar ik houd dit soort situaties scherp in de gaten en neem zo nodig contact op met het DWHC (Dutch Wildlife Health Centre), een gezamenlijk initiatief van Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht, het Instituut voor Virologie van het Erasmus Medisch Centrum Rotterdam en het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV).

Tot slot nog een persoonlijke noot

Aan de hand van de resultaten van het project kunnen de instanties die zich met de stadsgrachten bezig houden, zo nodig (extra) onderhoud uitvoeren of maatregelen treffen waarmee de visstand (en de onderwaterflora) nóg meer kans krijgt zich positief te ontwikkelen.

Als Havenwijk-Zuid een kraamkamer blijkt voor een aanzienlijk aantal vissoorten, kan dat gunstig zijn voor de visstand in de rest van Leiden, aangezien de aanwas zich vrij door de stad kan verspreiden.

Met dit project wil ik behalve de bewoners, ook graag andere KNNV- en/of IVN-afdelingen enthousiast maken voor deze unieke onderzoeksmethode van het veelal verborgen leven in de stadsgrachten. De samenwerking tussen bewoners en instanties is zeer innig en succesvol en alleen dat al, is de investering van tijd en energie helemaal waard!